

ბაგინეთის სვეტებიანი დარბაზის შესახებ

ბაგინეთის, იგივე არმაზციხის, ნაქალაქარს გამორჩეული ადგილი უკავია ქართულ არქეოლოგიაში, რადგან იგი, როგორ ჩანს, იყო ნაწილი საქართველოს დედაქალაქ „დიდი მცხეთისა“. ნაქალაქარი მდებარეობს მდ. მტკვრის მარჯვენა სანაპიროზე, ქართლის ქედის ბოლოში, შემალლებულ ადგილას და გადაჰყურებს იმ ადგილს, სადაც მტკვარს არაგვი უერთდება.

ბაგინეთის ნაქალაქარის შესწავლას ჯერ კიდევ მეცხრამეტე საუკუნეში ჩაეყარა საფუძველი, თუმცა სისტემატური არქეოლოგიური გათხრები მეოცე საუკუნის ორმოციანი წლებიდან დაიწყო და მას შემდეგ, გარკვეული წყვეტილებით, დღემდე მიმდინარეობს. ნაქალაქარი საკმაოდ დიდია – დაახლოებით ოცდაათ ჰექტარზეა გადაჭიმული.¹ მთელი ნაქალაქარი თავდაცვითი სისტემითაა შემოფარგლული, რომელიც მთა ქართლის ქიმიდან ეშვება მტკვრისაკენ. ბაგინეთი ტერასებადაა დაყოფილი, რომლებზედაც ნაგებობები იდგა. სამწუხაროდ, აღმოსავლეთი ნაწილი ნაქალაქარისა, უფრო სწორად ნაწილი ქვედა ტერასისა, აღარ არსებობს, რადგან, როგორც ჩანს, ტერასის აღმოსავლეთი კიდე და, სავარაუდოდ, მასზე მდგარი საფორტიფიკაციო კედელიც ჩაინგრა ფერდის ჩამოშლის გამო.

ნაქალაქარის ქვედა ტერასა გამორჩეულია იქ შემორჩენილი ნაგებობებით, მათი ნაშთებით. ერთ-ერთი ნაგებობა, რომელიც მეოცე საუკუნის ორმოციან წლებში გაითხარა და თავისი გეგმარების, მშენებლობის ხარისხისა და სიდიდის გამო წინარექრისტიანული საქართველოს ხუროთმოძღვრებისადმი მიძღვნილ პრაქტიკულად ყველა სტატიასა თუ წიგნშია ნახსენები, არის ე. წ. „სვეტებიანი დარბაზი“.

სვეტებიანი დარბაზი გეგმაში წაგრძელებული მართკუთხედის ფორმისაა (20,82 მ. X 8,87 მ.), შიდა ფართი დაახლოებით 185 კვ. მეტრია.² სვეტებიან დარბაზში შესასვლელი გრძივი ფასადის ცენტრშია მოწყობილი. ეს აღმოსავლეთის ფასადია. დარბაზის დანარჩენი სამი კედელი ფერდშია შეჭრილი. ყველაზე ღრმად ფერდში დასავლეთი კედელია შეჭრილი. კედლების ქვედა ნაწილები ქვის კვადრებითაა ამოყვანილი, რომლებზეც ზემოდან აღ-

¹ ნიკოლაიშვილი, *არმაზციხე*, გვ. 14.

² სვეტებიანი დარბაზის აღწერისას ვეყრნობით: აფაქიძე, *ქალაქები*; ნიკოლაიშვილი, *არმაზციხე*; მელითაური, *მცხეთის ანტიკური*. სამწუხაროდ ამ ნაგებობის არქეოლოგიური გათხრების ანგარიშის აკადემიური გამოცემა არ არსებობს, შესაბამისად არ არის გამოქვეყნებული აღმოჩენილი ნივთების სტრატოგრაფია, არც მათი აღმოჩენის ზუსტი ადგილი და კონტექსტი, არც გათხრების არქეოლოგიური ანაზომი და ა. შ.

იზის კედლები იყო აგებული. ვინაიდან დასავლეთის კედელი ფერდში ღრმა-დაა შეჭრილი, ამიტომ ამ მხარეს ქვის კვადრების კედელი ყველაზე მაღალია. როგორც ჩანს, ეს იმიტომ გაკეთდა, რომ აერიდებინათ ალიზის კედელთან ფერდობის გრუნტის შეხება და, შესაბამისად, ალიზის ნესტისგან დაზიანება. კვადრებით ნაგები დასავლეთის კედლის სიმაღლე დაახლოებით 3,30 მეტრს აღწევს. დანარჩენი სამი კედლის ქვის წყობა კი დაახლოებით 1,75 მეტრისა იყო. კედლები საკმაოდ განიერი იყო (1,40-1,75 მ.).

დარბაზის გრძივ ღეძზე აღმართული იყო ექვსი სვეტი. გათხრების დროს აღმოაჩინეს ქვიშაქვის ექვსი სვეტისძირი და ექვსი სვეტისთავი. როგორც ანდრია აფაქიძე წერს, 1945 წლის საექსპედიციო კამპანიის დროს აღმოაჩინეს ხის სვეტების დამწვარი ფრაგმენტები ინ სიტუ. ანუ სვეტები კომპოზიტური იყო – ქვის სვეტისძირებსა და ქვის სვეტისთავებს შორის იყო ხის სვეტები. სვეტისძირები და სვეტისთავები მოკლებულია დეკორატიულ დამუშავებას და მარტივი ფორმებისაა. სვეტისძირი შედგება პლინტისა და ლილვისაგან (ტორუსისაგან), რომელსაც მოჰყვება ყელი, რომლის ცენტრში ხის სვეტის ჩასაყენებელი ფოსოა ამოკვეთილი. სვეტისთავი კი შედგება აბაკუსისა და ყელისაგან. მათაც ქვედა სიბრტყეზე ამოკვეთილი აქვთ ხის სვეტთან დასაკავშირებელი ფოსო. სვეტებიანი დარბაზის სვეტისთავებს მიმოხილვას ცალკე ნაწილი დაუთმო გურამ ყიფიანმა წიგნში „კაპიტელები“ და მიუთითა ამ სვეტისთავების მსგავსებაზე პაფლაგონიური კლდეში ნაკვეთი აკლდამების პორტიკუსების სვეტისთავებთან. ავტორი კაპიტელების დათარიღებისას მიანიშნებს ელინისტურ ხანაზე.¹

აღსანიშნავია სვეტებიანი დარბაზის რამდენიმე თავისებურება. კერძოდ, დარბაზის იატაკის დონე უფრო დაბლაა, ვიდრე გრუნტის დონე ნაგებობის ძირითად, აღმოსავლეთის ფასადთან. მასში ჩავდივართ აღმოსავლეთ კედლის შუაში გაჭრილი კარიდან ოთხი საფეხურით. დარბაზს ვარდისფერი ტუფოგენური ქვიშაქვის ფხვნილით მოტკეპნილი იატაკი ჰქონდა.

აღმოსავლეთ ფასადის სამხრეთ და ჩრდილოეთ კიდეებში, როგორც მკვლევარები აღნიშნავენ, ნაგებობას „ანტისებური“ შვერილები აქვს, რომლებიც თითქოს დერეფანს საზღვრავს. ამასთან, ჩრდილოეთის შვერილის სამხრეთ მხარეს, ანუ „დერეფანში“ ერთ რიგად კვადრები იყო დალაგებული, რომლებსაც „ცეცხლის ხანგრძლივი მოქმედება ეტყობა“.² ანდრია აფაქიძე წერს, რომ შვერილები „პოსტამენტის შთაბეჭდილებას ახდენენ ერთის შეხედვით“.³

¹ ყიფიანი, *კაპიტელები*, გვ. 60.

² აფაქიძე, *ქალაქები*, გვ. 28.

³ აფაქიძე, *ქალაქები*, გვ. 26.

განსაკუთრებით საინტერესოა, რომ დარბაზის ინტერიერში, კედლების ქვის კვადრების წყობაში, მეორე და მეოთხე რიგების გაყოლებით, ჰორიზონტალურად დატანებულია ოთხკუთხა ფოსოები (ბუდეები), რომელთა ზომებია $0,14 \times 0,14$ მ. ამ ბუდეების ფუნქციასთან დაკავშირებით იმთავითვე გამოითქვა რამდენიმე ვარაუდი – ა) ბუდეები განკუთვნილი იყო ხარაჩოთა გასამართად, ბ) ბუდეებს ანტისეისმური დანიშნულება ჰქონდა, გ) ბუდეები ხის თაროების გასამართი კონსტრუქციის ნაწილი იყო.¹

დარბაზის ინტერიერი შესაძლოა მოხატული ყოფილიყო. როგორც ანდრია აფაქიძე წერს: „შელესილობა გამორიცხული არ არის, რადგან შესასვლელთან ოდნავ შესამჩნევი კვალი იყო წმინდად ნალესი ბათქაშისა, თითქოს საღებავის ნიშნებით“.² თუმცა არაფერია ნათქვამი, თუ რა ფერის უნდა ყოფილიყო საღებავი და არც ის, თუ როგორი იყო ბათქაში, რა შემადგენლობისა.

სვეტებიანი დარბაზი გადახურული უნდა ყოფილიყო კრამიტით, რადგან მიუთითებენ გათხრების დროს აღმოჩენილ როგორც ბრტყელ, ასევე ლარიან კრამიტებზე.³ ოღონდ, გათხრების პროცესის ამსახველ სულ რამდენიმე გამოქვეყნებულ ფოტოებზე არსად ჩანს კრამიტი. რადგან არაა გათხრების აკადემიური ანგარიში გამოქვეყნებული, შესაბამისად უცნობია თუ რა ინტენსივობისა იყო კრამიტყრილი. სხვანაირად რომ ვთქვათ, არ ვიცით დაზუსტებით, ნახსენები კრამიტები თავად სვეტებიანი დარბაზის გადახურვისა იყო, თუ შესაძლებელია დაცურებული ყოფილიყო სვეტებიანი დარბაზის დასავლეთის მხარეს არსებული ფერდიდან, იქ მდგომი ნაგებობების ნგრევის დროს.

დარბაზის ინტერიერში სულ რამდენიმე არტეფაქტი აღმოჩნდა. ესაა ძვლის მცირე ზომის ფირფიტა ქალის გამოსახულებით, რომელსაც პართულ ხელობად მიიჩნევენ; ოქროს თხელი ფურცლების ნაშთები; ლურჯი, მწვანე და მოწითალო მძივისმავარი ნატეხები „ეგვიპტური პასტისა“; ბრინჯაოს ბალთა და ბრინჯაოს ბრტყელთავიანი ლურსმნები.⁴ სვეტებიანი დარბაზის აღწერაში, რომელიც გამოქვეყნდა 1990 წელს, ასევე ნახსენებია „რთულსახოვანი ჩუქურთმის გამოსაყვანი ბრინჯაოს ფარგალი“, თუმცა, სამწუხაროდ, არც მისი ფოტო და არც ნახაზი გამოქვეყნებული არაა.⁵

სვეტებიანი დარბაზის დათარიღებაზე ისევე, როგორც ფუნქციაზე, სხვადასხვა მოსაზრებაა გამოთქმული. ანდრია აფაქიძე წერს, რომ სვეტებიანი დარბაზი „არმაზციხე I-ის ხანისაა“,⁶ მანამდე კი მიუთითებს, რომ არმაზციხე

¹ აფაქიძე, *ქალაქები*, გვ. 27.

² აფაქიძე, *ქალაქები*, გვ. 27.

³ აფაქიძე, *ქალაქები*, გვ. 28.

⁴ აფაქიძე, *ქალაქები*, გვ. 27.

⁵ *საქართველოს ისტორიისა და კულტურის ძეგლთა აღწერილობა*, გვ. 240.

⁶ *საქართველოს ისტორიისა და კულტურის ძეგლთა აღწერილობა*, გვ. 240.

I-ის ფენა არის ძვ. წ. IV-III საუკუნეების.¹ როგორც კონტექსტიდან ჩანს, გიორგი ლეჟავაც იზიარებს სვეტებიანი დარბაზის დათარიღებას არმაზციხე I-ის ხანით.² ვახტანგ ნიკოლაიშვილი გვთავაზობს ძვ. წ. III-I საუკუნეებით დათარიღებას.³ როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, გურამ ყიფიანი განიხილავს მხოლოდ სვეტებიანი დარბაზის კაპიტელებს და მათ ზოგადად ელინისტური ხანით ათარიღებს. კოტე მელითაური არ ეხება დათარიღებას და მხოლოდ სვეტებიანი დარბაზის შესაძლო ფუნქციაზეა კონცენტრირებული.⁴

სამწუხაროდ, ვინაიდან სვეტებიანი დარბაზი გაითხარა 1944-1947 წლებში, მასში აღმოჩენილი ხის დამწვარი სვეტების ნახშირის ანალიზი არავის ჩაუტარებია, იმ მარტივი მიზეზით, რომ რადიოკარბონული დათარიღების მეთოდი უფრო მოგვიანებით დაინერგა. სავარაუდოა, რომ აღმოჩენილი ნახშირიც გადაყარეს და, შესაბამისად, დასათარიღებლად ველარასდროს გამოვიყენებთ.

სვეტებიანი დარბაზის რამდენიმე გრაფიკული რეკონსტრუქცია არსებობს. გიორგი ლეჟავამ რამდენიმე ვარიანტი შემოგვთავაზა. შემოთავაზებული რეკონსტრუქციების ორ ვარიანტში ძირითადი განსხვავება გადახურვის მონყობაშია. იგი გვთავაზობს რეკონსტრუქციას როგორც ბანური გადახურვით, ასევე ორქანობიანი კრამიტის გადახურვით.⁵ ამ ორივე ვარიანტში იგი აღმოსავლეთ მხრიდან დერეფანს (პორტიკს) აღადგენს ოთხი ხის სვეტით. ორივე ვარიანტის მიხედვით აღმოსავლეთით სახურავი ეყრდნობა აღმოსავლეთ ფასადზე „ანტისებურ“ შვერილებს და ხის ოთხ სვეტს.

საინტერესოა, რომ მიუხედავად იმისა, რომ ავტორი ნამდვილად იცნობს ანდრია აფაქიძის მიერ სვეტებიანი დარბაზის აღწერას წიგნიდან „ქალაქები და საქალაქო ცხოვრება ძველ საქართველოში“, სადაც, როგორც კონტექსტიდან ჩანს, სვეტებიანი დარბაზში აღმოჩენილა ბრტყელი და ღარიანი კრამიტები, გიორგი ლეჟავა მაინც უშვებს შესაძლებლად ბანურ გადახურვას. სამწუხაროდ, ავტორი არ ხსნის, რატომ მიაჩნია დასაშვებად ბანური გადახურვა. მეორე მხრივ, აფაქიძის მიერ გამოქვეყნებულ სვეტებიანი დარბაზის ფოტოებში არ ჩანს კრამიტყრილი, რაც უეჭველობით დაამტკიცებდა კრამიტის გადახურვას და, შესაბამისად, სახურავის ქანობების არსებობას.⁶

გიორგი ლეჟავამ კიდევ ერთი რეკონსტრუქციის ვარიანტი შემოგვთავაზა, სადაც იგი უშვებს, რომ სვეტებიანი დარბაზს აღმოსავლეთის მხრიდან პორტიკი (დერეფანი) არ ჰქონდა და სახურავი აღმოსავლეთ კედელთან

¹ საქართველოს ისტორიისა და კულტურის ძეგლთა აღწერილობა, გვ. 239.

² ლეჟავა, ანტიკური ხანის, გვ. 11.

³ ნიკოლაიშვილი, არმაზციხე, გვ. 22.

⁴ მელითაური, მცხეთის ანტიკური, გვ. 100-101.

⁵ ლეჟავა, ანტიკური ხანის, ტაბ. XII.

⁶ აფაქიძე, ქალაქები, ტაბ. XII-XV.

სრულდებოდა, ხოლო ჩრდილოეთ და სამხრეთ კიდეებში მხოლოდ შვერილები (ანტები) იყო მოწყობილი.¹

გრაფიკული რეკონსტრუქციის თავისი ვერსია შემოგთავაზა კოტე მელითაურმა.² მისი რეკონსტრუქციის მიხედვით, სვეტებიანი დარბაზი ორფერდა სახურავით კრამიტით გადახურული ნაგებობაა. ისიც ისევე, როგორც გიორგი ლეჟავა, აღადგენს აღმოსავლეთ მხარეს დერეფანს (პორტიკს), რომელიც ეყრდნობა სამხრეთით და ჩრდილოეთით კედლის შვერილებს (ანტებს) და ხის სვეტებს. თუმცა, ლეჟავასგან განსხვავებით, მელითაური ხუთ სვეტს აღადგენს, რაც არქიტექტურულ ლოგიკას ეწინააღმდეგება, რადგან სვეტი არ უნდა იდგეს შესასვლელი კარის წინ, ფასადის ცენტრში. გარდა ამისა, კოტე მელითაური სამხრეთ და ჩრდილოეთ ფასადებზე ვარაუდობს ფრონტონებში გამართულ სარკმელებს.³

რაც შეეხება სვეტებიანი დარბაზის შესაძლო ფუნქციას, ჯერ კიდევ ანდრია აფაქიძემ ივარაუდა რამდენიმე შესაძლო ვარიანტი. მან ყურადღება მიაქცია კედლებში დატანებულ ჰორიზონტულად განლაგებულ ბუდეებს და ივარაუდა, რომ შესაძლოა, ეს ბუდეები გამოიყენებოდა ან ხარაჩოების გასამართად, ანდა, როგორც ის წერს, „ვარაუდობენ, რომ მათ შეიძლება ანტისეისმურ სამაგრთა მნიშვნელობაც ჰქონოდათ“.⁴ სამწუხაროდ, ავტორი არ მიუთითებს, თუ ვინ ვარაუდობს და რის საფუძველზე, რომ ბუდეები ანტი-სეისმური დანიშნულებისა იყო. შემდეგ ის აგრძელებს – „გამოითქვა მოსაზრება იმის შესახებ, რომ ამ ბუდეებში შესაძლოა კოჭები იყო ჩასმული და, ამრიგად, ნივთებისა და სიმდიდრის დასაწყობ თაროს კონსოლებისათვის იყო გამოყენებული“.⁵ თუმცა ავტორი ასევე მიუთითებს სვეტებიანი დარბაზის, მისი აზრით, მსგავსებაზე ტელ-ჰალაფის სასახლესთან.⁶

ვახტანგ ნიკოლაიშვილი პრაქტიკულად იმეორებს ანდრია აფაქიძის მიერ შემოთავაზებულ ყველა ვარაუდს, თუმცა, ცალკე გამოჰყოფს, რომ ანდრია აფაქიძის ვარაუდით „სვეტებიანი დარბაზი უფრო სამეფო სასახლე უნდა ყოფილიყო“.⁷

გიორგი ლეჟავა მიიჩნევს, რომ სვეტებიანი დარბაზის არქიტექტურა საფუძველს იძლევა „ის მივიჩნიოთ განძთსაცავად ან არსენალად“.⁸ სამწუხა-

¹ ლეჟავა, *ანტიკური ხანის*, ტაბ. XII, 10.

² მელითაური, *მცხეთის ანტიკური*, გვ. 115.

³ მელითაური, *მცხეთის ანტიკური*, გვ. 115.

⁴ აფაქიძე, *ქალაქები*, გვ. 27.

⁵ აფაქიძე, *ქალაქები*, გვ. 27.

⁶ აფაქიძე, *ქალაქები*, გვ. 27.

⁷ ნიკოლაიშვილი, *არმაზციხე*, გვ. 22.

⁸ ლეჟავა, *ანტიკური ხანის*, გვ. 11.

როდ, ავტორი არ მიუთითებს, თუ რას გულისხმობს და რა პარალელებზე დაყდრნობით გვთავაზობს ასეთ ფუნქციურ ინტერპრეტაციას.

კოტე მელითაური სვეტებიან დარბაზს საჯაბადროს უწოდებს. მკვლევარი მიიჩნევს, რომ „სვეტებიანი დარბაზი’ სამხედრო საჭურველის სანყოფანო – არსენალს ანუ საჯაბადროს წარმოადგენდა“.¹ ავტორი გვთავაზობს რამდენიმე ინტერპრეტაციას. კ. მელითაურის მიხედვით, სვეტებიან დარბაზში აღმოჩენილი ნივთები – ძვლის ფირფიტა, ოქროს თხელფურცლოვანი ფრაგმენტები და მძივისმაგვარი პასტის ნატეხები „შტანდარტების – ალმების ნაშთები [უნდა] ყოფილიყო“.² თუმცა ავტორს არ აქვს სათანადო არგუმენტაცია მოტანილი თავისი მოსაზრების დასაბუთებისთვის. ცოტათი ქვემოთ ავტორი აგრძელებს ინტერპრეტაციას და წერს, რომ „დერეფნის ჩრდილოეთის კიდეზე იარაღის შეკეთების, ალესვის და ამართვის სახელოსნო ყოფილა მოთავსებული, რასაც საგანგებოდ დალაგებული, ცეცხლით გარუჯული ქვათილები ადასტურებენ“.³ მაგრამ ამ შემთხვევაშიც ინტერპრეტაციის დროს არ არის მოყვანილი არგუმენტები, თუ რის საფუძველზე ასკვნის ავტორი, რომ მიუთითებულ ადგილზე იყო „შეკეთების, ალესვის და ამართვის სახელოსნო“, გარდა იმისა, რომ იქ აღმოჩნდა ქვების წყობა, რომელსაც ცეცხლის კვალი ეტყობოდა, რაც მრავალმხივ შეიძლება აიხსნას.

გიორგი ლეჟავაც და კოტე მელითაურიც, როგორც მათი ტექსტებიდან და გრაფიკული რეკონსტრუქციებიდან ჩანს, სვეტებიანი დარბაზის ფუნქციური ინტერპრეტაციისას ემყარებოდნენ ინტერიერის ქვის წყობაში არსებულ ჰორიზონტალურად განლაგებულ ბუდეებს. ორივე ავტორი ფუნქციურ დატვირთვას აძლევს მათ და გრაფიკულად აღადგენენ როგორც თაროების კონსტრუქციულ ელემენტს. ჩვენც გვგონია, რომ ბუდეები მართლაც მნიშვნელოვანი ელემენტია და ის მოსაზრება, რომ ისინი გამოიყენებოდა თაროების გასამართად, საკმაოდ დამაჯერებელია. თუმცა, კიდევ ერთხელ გავიმეორებთ, რომ არც ერთი ავტორი არ უთითებს რაიმე არქიტექტურულ პარალელზე ფუნქციური ინტერპრეტაციის დროს.

შესაძლებელი ფუნქციური ინტერპრეტაციების შემოთავაზებისას მხოლოდ ანდრია აფაქიძეს აქვს მოყვანილი რამდენიმე არქიტექტურული ანალოგი. იგი მიუთითებს კედლებში მოწყობილი ბუდეების შესახებ ოლვიის ძვ. წ. VI-IV საუკუნეების ნაგებობაში და ასევე 1910 წელს ქერსონესში გათხრილ ერთ-ერთ ელინისტური ხანის ნაგებობაზე, მაგრამ იქვე წერს, რომ ქერსონესსა და მცხეთაში სხვადასხვა ვითარება ჩანსო.⁴

¹ მელითაური, *მცხეთის ანტიკური*, გვ. 101.

² მელითაური, *მცხეთის ანტიკური*, გვ. 101.

³ მელითაური, *მცხეთის ანტიკური*, გვ. 101.

⁴ აფაქიძე, *ქალაქები*, გვ. 27.

როგორც კონტექსტიდან ჩანს, სვეტებიანი დარბაზის ზოგადი არქიტექტურული სტრუქტურის ანალოგად ანდრია აფაქიძე მიუთითებს ტელ-ჰალაფის სასახლეზე.¹ თუმცა არ განმარტავს, რაში ხედავს მსგავსებას. სავარაუდოდ, ავტორი გულისხმობს ტელ-ჰალაფში აღმოჩენილ ბით ჰილანის ტიპის ნაგებობას. ჩვენი აზრით კი, სვეტებიანი დარბაზი არ ავლენს არქიტექტურული სტრუქტურით მსგავსებას ტელ-ჰალაფის ბით ჰილანის სტრუქტურასთან. ასევე, ტელ-ჰალაფი ქრონოლოგიურად ბევრად უსწრებს სვეტებიან დარბაზს, სვეტებიანი დარბაზის ამჟამად შემოთავაზებული რომელი დათარიღებაც არ უნდა გავიზიაროთ. შესაბამისად, ტელ-ჰალაფი არ გამოდგება სვეტებიანი დარბაზის პარალელურ მასალად.

გვგონია, რომ სვეტებიანი დარბაზის ანალოგი უნდა ვეძებოთ ქრონოლოგიურად და კულტურულად უფრო ახლო მიდამოებში. ასეთად წარმოგვიდგება პართული სახელმწიფოს ერთ-ერთი გამორჩეული ძეგლი – ძველი ნისა. ძველი ნისა მდებარეობს დღევანდელ თურქმენეთში, ისტორიულ პართიენაში. ის არშაკიდთა, პართული დინასტიის დამაარსებელთა, მიერ აშენებული ციტადელი იყო.² ძველი ნისას ციტადელის ჩრდილოეთ ნაწილში არქეოლოგიური გათხრებისას გამოვლინდა კომპლექსი, რომელსაც პირობითად „კვადრატული სახლი“ უწოდეს. მისი აგება ტრადიციულად თარიღდება ძვ. წ. მეორე საუკუნის მეორე მეოთხედით.³ კვადრატული სახლი ესაა დიდი ზომის (59,70X59,70 მ.) ალიზის ნაგებობა. მას მხოლოდ ერთი შესასვლელი აქვს სამხრეთ-დასავლეთ კუთხეში, რომლითაც ვხვდებით შიდა ეზოში (38X38 მ.). ითვლება, რომ ამ ნაგებობას სარკმლები არ ჰქონდა. შიდა ეზოს შემოუყვებოდა სვეტებიანი პორტიკები ოთხივე მხარეს. ოთხივე მხარეს განლაგებული იყო გეგმაში წაგრძელებული ფორმის ოთახები (სამ-სამი თითოეულ მხარეს), რომელთა გრძივ ღერძზე აღმართული იყო ოთხ-ოთხი ხის სვეტი (რიგ შემთხვევაში – ქვის და რიგ შემთხვევაში – გამომწვარი აგურის ბალიშებზე). ყველა ოთახს პერიმეტრზე შემოუყვება ალიზისგან ამოყვანილი მერხი.⁴ ვინაიდან კვადრატული სახლი არ იყო გაძარცული და არქეოლოგებს დახვდათ ოთახების შიგთავსები შიგ ჩატოვებული არტეფაქტებით, შესაძლებელი გახდა ამ ოთახების და, შესაბამისად, ნაგებობის, ფუნქციის განსაზღვრა – ესაა სამეფო სალარო. ოთახებში შექონდათ ნივთები და იქ ოთახის პერიმეტრზე მოწყობილ მერხებზე ინახავდნენ. სწორედ კვადრატული სახლის ერთ-ერთ ოთახში აღმოჩნდა სპილოს ძვლის რიტონები, ერთ-ერთი ყველაზე ცნობილი და გახ-

¹ აფაქიძე, *ქალაქები*, გვ. 27.

² Кошеленко, *Культура Парфии*, გვ. 15.

³ Invernizzi, *The Square House*, გვ. 13.

⁴ Invernizzi, *The Square House*, გვ. 15.

მაურებული აღმოჩენა ძველ ნისაში. ამ მნიშვნელოვან აღმოჩენას სპეციალური მონოგრაფიაც კი მიეძღვნა.¹

როგორც აღწერიდან ჩანს, კვადრატული სახლის ოთახების ხუროთმოძღვრულ-გეგმარებითი სტრუქტურა საკმაოდ წააგავს ბაგინეთის სვეტებიან დარბაზს. ორივე შემთხვევაში გვაქვს გეგმაში წაგრძელებული სათავსები, რომელთა გრძივ ღერძზე სვეტებია აღმართული. ოთახის პერიმეტრზე ნისაში ალიზის მერხები იყო გამართული. დიდი ალბათობით შეიძლება დავუშვათ, რომ გიორგი ლეუავასა და კოტე მელითაურის მიერ შემოთავაზებული რეკონსტრუქციები, რომელთა მიხედვით სვეტებიანი დარბაზის კედლებთან ხის თაროები იყო გამართული, მართებულია.

მსგავსება კიდევ უფრო თვალსაჩინოა, თუ სვეტებიან დარბაზს შევადარებთ ძველ ნისაში კვადრატული სახლის მახლობლად, მის ჩრდილო-აღმოსავლეთ კუთხესთან მდგარ შენობას, რომელსაც გამთხრელი არქეოლოგები ხუმხანას უწოდებენ. საქმე ისაა, რომ კვადრატული სახლი ერთი კომპლექსია, სადაც სათავსოები გაერთიანებულია შიდა ეზოს გარშემო. ხუმხანას შემთხვევაში კი ეს დამოუკიდებლად მგომი ნაგებობაა. ხუმხანაც გეგმაში წაგრძელებული მართკუთხედიან, რომლის გრძივ ღერძზე სვეტებია, ხოლო პერიმეტრზე აქაც ალიზის მერხია გამართული. ანუ ტიპოლოგიურად ძალზე ახლოსაა სვეტებიან დარბაზთან, რომელიც ასევე დამოუკიდებლად მგომი ნაგებობაა. ხუმხანა კი იმიტომ შეარქვეს, რომ არქეოლოგებმა ალიზის მერხებზე აღმოაჩინეს ხუმები, ანუ კერამიკული ღერგები, რომლებსაც პროდუქტების და ღვინის შესანახად იყენებდნენ.²

კვადრატულ სახლს, როგორც ზემოთ მივუთითეთ, არ უნდა ჰქონოდა სარკმლები და როგორც მისი გამთხრელები ვარაუდობენ არც სჭირდებოდა, რადგან განძთსაცავს, სალაროს წარმოადგენდა და არ იყო აუცილებლობა, იგი სარკმლებით განათებულიყო და, გარდა ამისა, მაქსიმალურად უნდა ყოფილიყო დაცული. გვგონია, რომ არც სვეტებიან დარბაზს უნდა ჰქონოდა სარკმლები და კოტე მელითაურის მიერ შემოთავაზებული რეკონსტრუქცია, რომლის მიხედვითაც იგი აღადგენს ჩრდილო და სამხრეთ ფრონტონებში სარკმლებს არ არის მართებული.

ცხადია, რომ არის განსხვავებებიც კვადრატულ სახლსა და სვეტებიან დარბაზს შორის. პირველ რიგში ეს ეხება მასალას. კვადრატული სახლი ძირითადად ალიზიდან იყო ნაგები და მხოლოდ ალაგ-ალაგაა ნახმარი გამომწვარი აგური. სვეტებიანი დარბაზის ქვედა რიგები კი ამოყვანილია ქვის კვადრებით, რომლებიც ალიზის წყობით გრძელდება. ასევე თვალსაჩინოა განსხვავება

¹ Массон и Пугаченкова, *Парфянские ритоны*.

² Массон и Пугаченкова, *Парфянские ритоны*, გვ. 17-19, ილ. 3.

მერხების თუ თაროების გამართვაში – სვეტებიანში, როგორც ჩანს, თაროები ხისა იყო, ხოლო ძველ ნისაში ყველა მერხი ალიზითაა ამოყვანილი.

სამწუხაროდ, რჩება საკმაოდ ბევრი პასუხგაუცემელი კითხვა სვეტებიანი დარბაზის შემთხვევაში. მაგალითად, როგორი იყო მისი აღმოსავლეთი ფასადი, იყო თუ არა იქ გამართული პორტიკი ხის სვეტებზე და თუ იყო, რამდენი სვეტი იდგა; თუ დერეფანი არ არსებობდა და სვეტებიანი დარბაზი გამოიყურებოდა როგორც გიორგი ლეჟავას ერთ-ერთ რეკონსტრუქციაზე აქვს შემოთავაზებული, რომელზეც ფასადიდან ანტიკური შვერილებია გამოწეული, მაგრამ სახურავი კედლის სიბრტყესთან მთავრდება.

აუხსნელი რჩება, თუ რას წარმოადგენდა და რისთვის იყენებდნენ სვეტებიანი დარბაზის ჩრდილო-დასავლეთ შვერილთან აღმოჩენილ ცეცხლის კვალიან ქვის წყობას. სამწუხაროდ, დღევანდელი მონაცემებით შეუძლებელია, ითქვას რამე კონკრეტული.

დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას, რომ მოხმობილ არქიტექტურულ პარალელურ მასალაზე დაყრდნობით შესაძლებელი ხდება, რომ დავაზუსტოთ ბაგინეთის სვეტებიანი დარბაზის ფუნქცია და უფრო მეტი დამაჯერებლობით ვივარაუდოთ, რომ იგი სალაროს, განძთშესანახს წარმოადგენდა. ამასთან ერთად, შესაძლებელი ხდება კიდევ უფრო დავაზუსტოთ მისი აგების თარიღი და ძველი ნისას კვადრატული სახლის აგების თარიღთან შეჯერებით ვივარაუდოთ, რომ იგი აგებული უნდა ყოფილიყო გვიანელინისტურ ხანაში, ალბათ ძვ. წ. მეორე საუკუნის შუა ხანებში ან უფრო გვიან.

იმედს ვიტოვებთ, რომ ბაგინეთის შემდგომი შესწავლა მოგვცემს საშუალებას კიდევ უფრო მეტი გავიგოთ სვეტებიანი დარბაზზე, მის მიმართებაზე სხვა არქიტექტურულ ნაგებობებთან, მაგალითად ექვსაფსიდიანი ნაგებობასთან. ეს დაგვეხმარება კიდევ უფრო კარგად წარმოვიდგინოთ გვიანელინისტური და გვიანანტიკური ბაგინეთი, მისი ხუროთმოძღვრება, ფუნქცია, იმდროინდელი ცხოვრების წესი.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა

აფაქიძე, ქალაქები – აფაქიძე ა., *ქალაქები და საქალაქო ცხოვრება ძველ საქართველოში*, თბილისი, 1963.

ლეჟავა, ანტიკური ხანის – ლეჟავა გ., *ანტიკური ხანის საქართველოს არქიტექტურული ძეგლები*, თბილისი, 1979.

მელითაური, მცხეთის ანტიკური – მელითაური კ., *მცხეთის ანტიკური პერიოდის ხუროთმოძღვრული ძეგლები*, „იბერია-კოლხეთი: საქართველოს კლასიკური და ადრემედიევური პერიოდის არქეოლოგიურ-ისტორიული კვლევანი“, 11, 2015, გვ. 98-118.

ნიკოლაიშვილი, არმაზციხე – ნიკოლაიშვილი ვ., არმაზციხე: ქართლის სამეფო რეზიდენცია, თბილისი, 2011.

საქართველოს ისტორიისა და კულტურის ძეგლთა აღწერილობა – საქართველოს ისტორიისა და კულტურის ძეგლთა აღწერილობა, 5, თბილისი, 1990, გვ. 239-240.

ყიფიანი, კაპიტელები – ყიფიანი გ., კაპიტელები, თბილისი, 1987.

Invernizzi, *The Square House* – Invernizzi A., *The Square House at Old Nisa*, „Parthica: Incontri di Culture nel Mondo Antico“, 2, 2000.

Кошеленко, *Культура Парфии* – Кошеленко Г. А., *Культура Парфии*, Москва, 1966.

Массон и Пугаченкова, *Парфянские ритоны* – Массон М. Е., Пугаченкова Г. А., *Парфянские ритоны Нисы*, „Труды Южно-Туркменистанской археологической комплексной экспедиции“, т. 4, Ашхабад, 1959.

Kakha Khimshiashvili

About Bagineti Column Hall

Summary

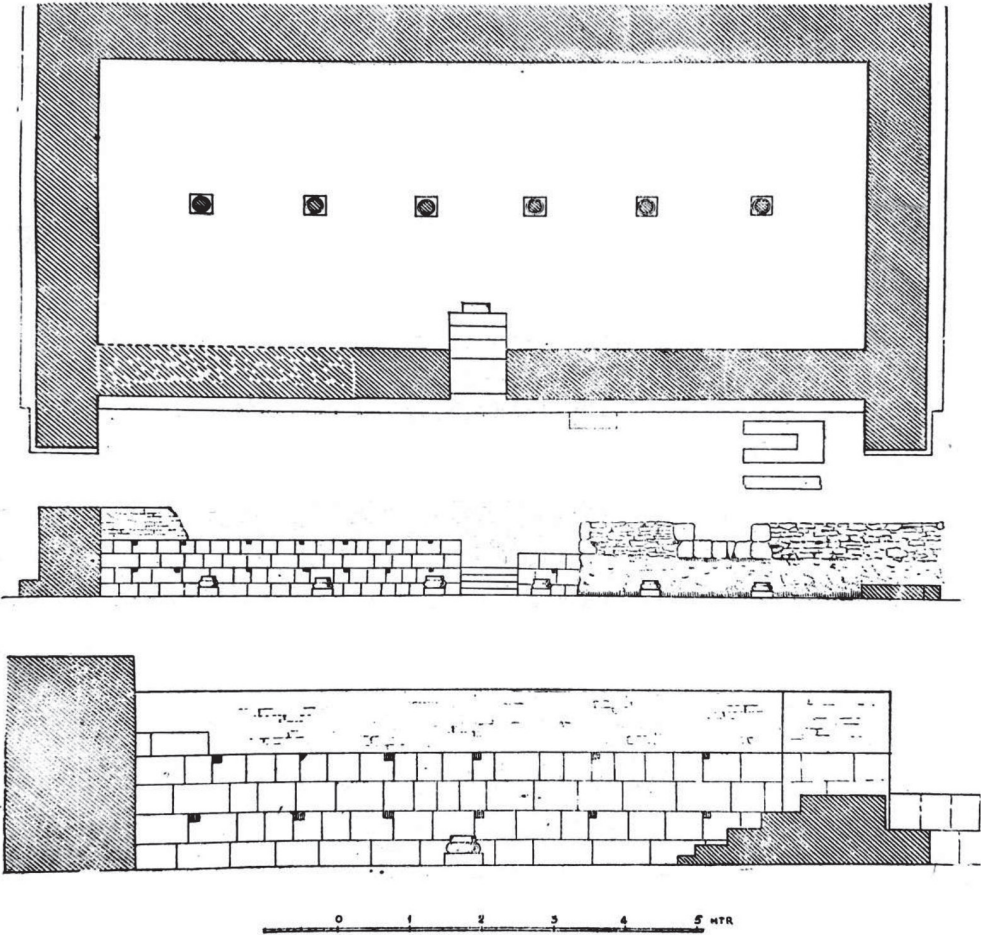
Bagineti (sometimes called Armaztsikhe) archaeological site was a part of the „Greater Mtskheta“, capital of the Kingdom of Iberia. It is thought that Bagineti was a royal residential area of Mtskheta. Bagineti was built on Mta Kartli slope, on terraces. On the lower terrace of Bagineti in the 1940s were excavated remains of building archaeologists called Column Hall.

The Column Hall is a big rectangular building with the entrance door in the center of its east, long façade. In the center of the Column Hall archeologists found six column bases and six simple capitals located on the longitudinal axes of the hall (hence its name coming from). Findings for the hall are very few – a bone female statuette, beads, small parts of very thin golden plates. Unfortunately thorough, academic archeological report of the Column Hall excavations has never been published.

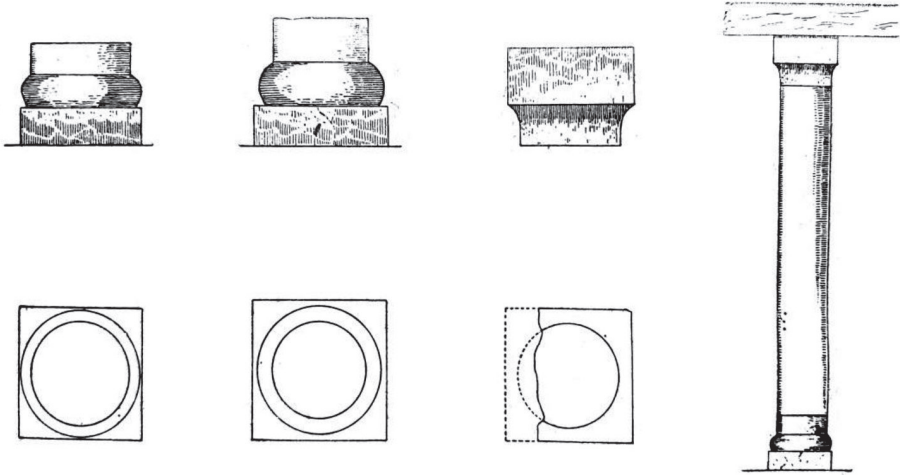
Authors that wrote about the Column Hall suggested different interpretations of its function – a royal treasury, a royal arsenal or a palace. However none of them gave any architectural parallels in support of their view.

In the article we argue that the closest parallel to the Column Hall probably forms the building which is situated in the northern corner of the Arshakid citadel of Old Nisa and is called the Square House. In both cases halls have a longish, rectangular

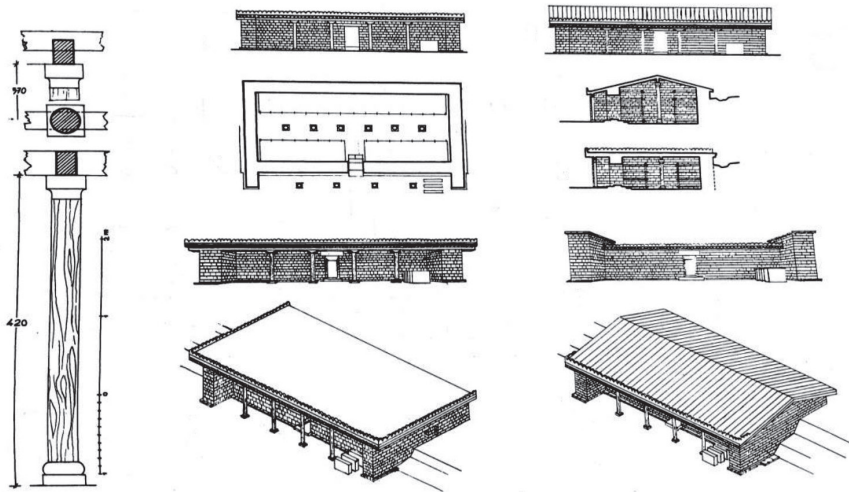
plan, with columns on the longitudinal axes, platforms along the walls of halls. Due to extraordinary findings in the Square House the function was defined with very high probability, at least by the time when it was destroyed. The Square House was a royal Arshakid treasury. Based on structural closeness of the Column Hall we argue that most likely the Column Hall in Bagineti was also a royal treasury. As about date of the Column Hall we suggest that probably it functioned from the second century B. C. to very late Hellenistic period.

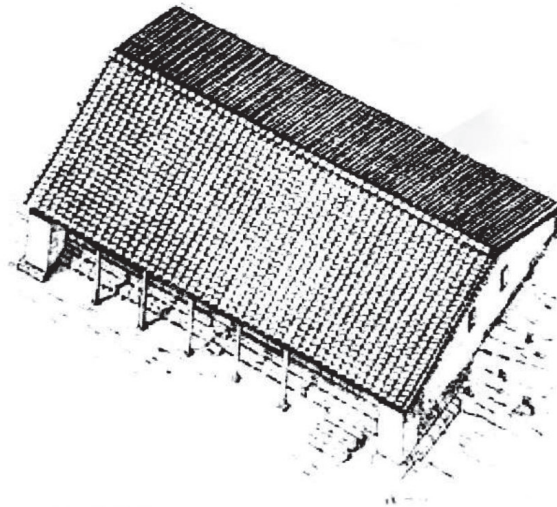
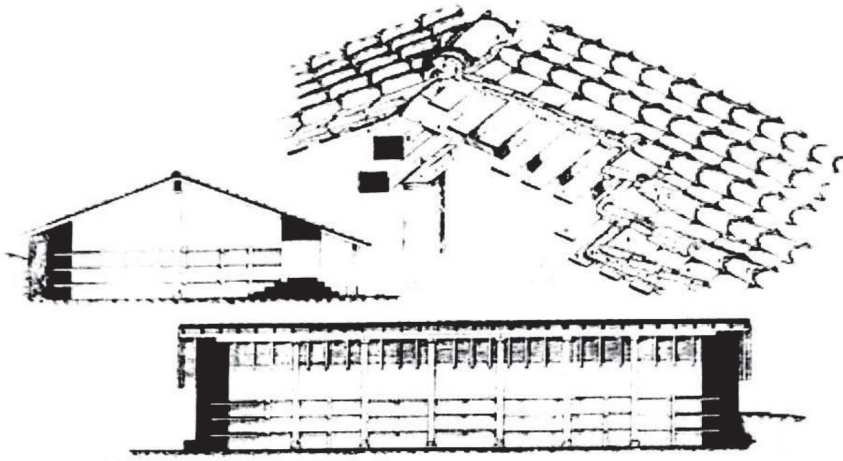
1

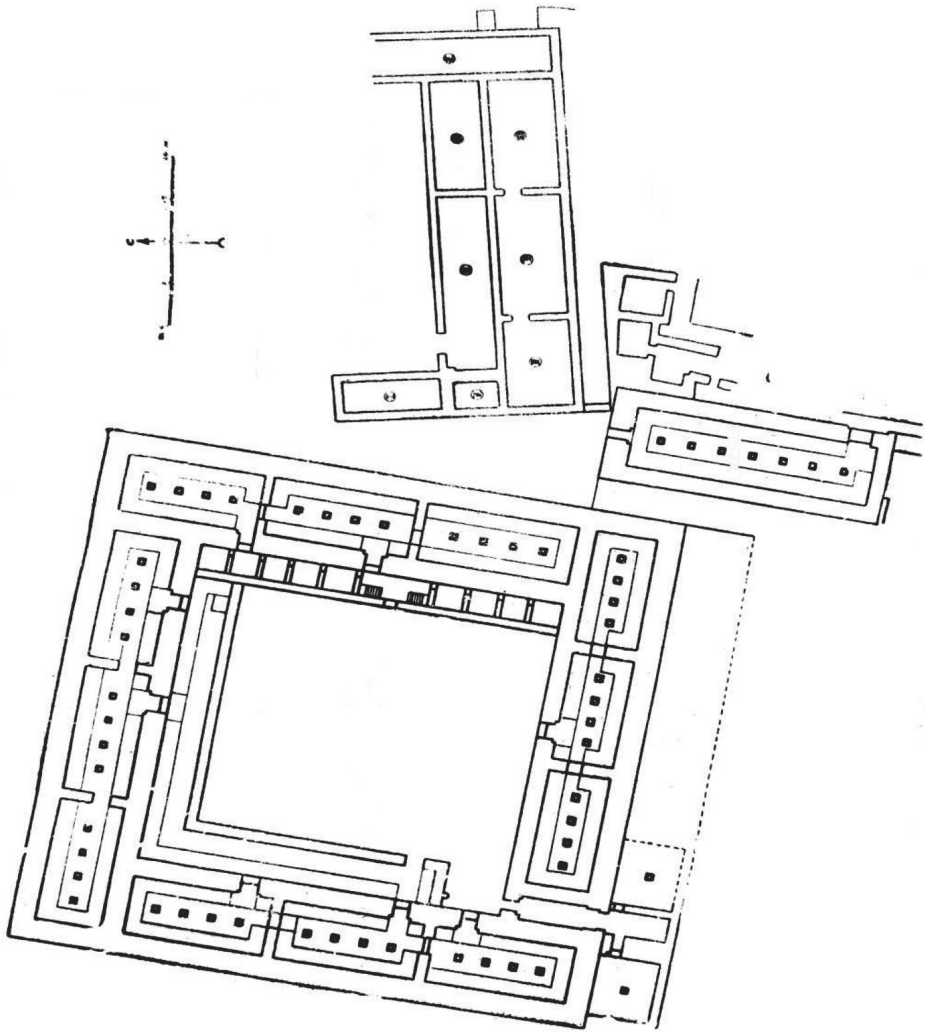
2

3

4

5

ილუსტრაციები:

- ილ. 1. სვეტებიანი დარბაზის ანაზომი (გეგმა და ჭრილები) ა. აფაქიძის მიხედვით (აფაქიძე, *ქალაქები*, გვ. 25, სურ. 6).
- ილ. 2. სვეტისძირებისა და სვეტისთავის ანაზომი და სვეტის რეკონსტრუქცია ა. აფაქიძის მიხედვით (აფაქიძე, *ქალაქები*, გვ. 26, სურ. 7).
- ილ. 3. სვეტებიანი დარბაზის გრაფიკული რეკონსტრუქციების ვარიანტები გ. ლეჟავას მიხედვით (ლეჟავა, *ანტიკური ხანის*, ტაბ. XII).
- ილ. 4. სვეტებიანი დარბაზის გრაფიკული რეკონსტრუქცია კ. მელითაურის მიხედვით (მელითაური, *მცხეთის ანტიკური*, გვ. 115).
- ილ. 5. ძველი ნისას კვადრატული სახლისა და ხუმხანას გეგმა მ. მასონისა და გ. პუგაჩენკოვას მიხედვით (Массон и Пугаченкова, *Парфянские ритоны*, გვ. 19, ილ. 3).

Illustrations:

1. Measurement of the Column Hall (plan and sections) according to A. Apakidze.
2. Measurement of the Column base and head and the Column reconstruction according to A. Apakidze.
3. Variants of graphic reconstruction of the Column Hall according to G. Lezhava.
4. Graphic reconstruction of the Column Hall according to K. Melitauri.
5. Plan of Old Nisa Square House and Khumkhana according to M. Mason and G. Pugachenkova.